

Cristian Bădiliță
ȘTIINȚĂ
DRAGOSTE
CREDINȚĂ
pe viu despre părinții bisericii

EDITURA VREMEA
BUCUREȘTI
2021

VIAȚĂ ȘI PATROLOGIE PERSONAJELE, POVEȘTEA ȘI ROSTUL ACESTEI CĂRȚI

Știință dragoste credință este o carte de convorbiri cu o serie de patrologi/patristicieni importanți ai zilelor noastre cu care am avut bucuria să lucrez, ori să corespundez în diverse împrejurări. Cartea are o semnificație obiectivă și una subiectivă. Subiectiv, ea împlinește visul unui adolescent convertit la hermeneutica biblică prin operele lui Origen, Grigore de Nyssa și Ioan Gură de Aur. Pe atunci căutam maștri și nu aveam decât o mână de prieteni pasionați de originile culturii europene. Datorită lui Cristian Arieșanu am descoperit, la Cluj, în 1986, spiritualitatea basilitană vie, încarnată de părintele Augustin Prunduș, secretar al episcopului Iuliu Hossu, viitorul cardinal-martir. La Universitatea din București, întâlnirea cu profesorul comparatist Cornel Mihai Ionescu a fost decisivă pentru descoperirea scrierilor lui Pseudo-Dionisie Areopagitul, Philon din Alexandria și a marilor teologi contemporani Jean Daniélou, Henri de Lubac și Urs von Balthasar.

Etapa inițiativă s-a împlinit la Madrid (începutul anilor 1990), unde am lucrat un an de zile, pe textele grecești ale lui Origen și nu numai, cu Juan José

Ayán Calvo, la Seminarul Conciliar și la Institutul Sfântul Iustin. Între timp, profesorul Calvo a devenit directorul celui mai important Institut patristic din Peninsula Iberică și al remarcabilei colecții *Fuentes patristicas*, sora mai mică a lyonezei *Sources chrétiennes*. Aici am aprofundat scrierile lui Origen, ale Părinților apostolici și am descoperit literatura apocrifă. Pot spune că, la Madrid, patristica s-a transformat din pasiune în „meserie”. Revenit la București, am pregătit o licență de litere clasice despre Origen, apoi, după un an de profesorat la Universitatea de Vest din Timișoara, am ajuns la Sorbona, unde am întâlnit-o pe Monique Alexandre, maestrul câtorva generații de patrologi europeni.

În ciuda experienței și a operei solide, recunoscută internațional, Monique Alexandre și-a păstrat atitudinea de ucenic în abordarea literaturii creștine antice, fiind, și acum, tânără „profesoară emerită”, incapabilă să discute, fără un munte de bibliografie alături, despre Septuaginta sau despre *Fericirile* lui Grigore de Nyssa. Cursurile sale erau impresionante prin cantitatea și calitatea informațiilor livrate, prin aranjamentul lor decorativ, prin varietatea și adesea pitorescul lor zvăpăiat.

Descoperirea lui Monique Alexandre se datorează lui Marguerit Harl, întrucât pe aceasta o cunoșteam, indirect, încă de la Madrid, pe când pregăteam traducerea cărții I din *Comentariul* lui Origen la *Evangelhia după Ioan*. Lucrarea ei, *Origène et la fonction révélatrice du Verbe incarné*, publicată la sfârșitul anilor 1950, rămâne una dintre cărțile obligatorii pentru oricine dorește să aprofundeze opera marelui alexandrin. Abia ajuns la Paris, în 1995,

am cunoscut-o direct pe Marguerite Harl, frecventându-i seminariile de traducere și comentare a Septuagintei, pe care le coordona la acea vreme. I-am admirat din prima clipă competența, direcțiunea vorbirii și claritatea gândului. Am descoperit pe viu un patrolog căruia îi plac „problematizările“ (termenul ei predilect) și care nu a ezitat o secundă atunci când profesorul ei, Henri-Irénée Marrou, i-a cerut să-și revizuiască integral teza despre Origen.

Pe Enrico Norelli, alt personaj al volumului de față, l-am descoperit prin a sa *Istorie a literaturii creștine antice grecești și latine*, redactată împreună cu Claudio Moreschini, precum și prin studiile despre apocrife, în special despre *Urcarea la cer a lui Isaia*. Din lectura cărților nu bănuiam însă patosul din spațele erudiției sale imense (îl consider cel mai erudit patrolog în viață). L-am ascultat și cunoscut pe viu în 1997, la Trani, pe coasta Adriaticii, unde se organizau întâlniri ale doctoranzilor cu patrologi consacrați, în jurul unei teme specifice. Enrico Norelli a vorbit strălucit despre „Lista lui Muratori“. Lista descoperită de un savant bibliotecar, în secolul al XVIII-lea, devenise, pentru un ceas, obiectul unui roman dostoievskian (aveam să aflu mai târziu că Enrico îl citea cu nesaț pe Dostoievski).

Pe Attila Jakab l-am întâlnit la congresul *Origenianum octavum*. El venea de la Geneva, eu de la Paris. Corespondam cu el în franceză, știam că se născuse și trăise mult timp în România, înainte de a pleca în Franța, apoi în Elveția. Persoana de legătură fusese Lorenzo Perrone, a cărui prietenie-unicat mă însoțește de mai bine de zece ani. Ce mă atras și mă atrage cu deosebire la Attila este talentul

de narator înnăscut al poveștilor patristice. Am citit teza lui despre originile creștinismului alexandrin ca pe un roman sadovenian compus în franceză. Echilibrat, pedant, pe alocuri chiar pozitivist, el știe să îndulcească, să facă agreabil (și aceasta e marca talentului) tot ce poate deveni agresiv și antipatic în rigoarea științifică. Una dintre cărțile pe care le deschid adesea e antologia lui despre rugăciunile creștine: un fel de istorie a creștinismului de la origini până azi, scandată de psalmi și poeme sacre.

Alain Le Boulluec întrupează spiritul normalian francez. Cunoaște greaca veche la perfecție, stăpânește istoria creștinismului antic la amănunt, cucește fără să entuziasmeze, construiește temeinic, cu discreție. O singură dată, la o cină luată împreună, a depășit limitele enkrateii, dovedindu-se un șarmant *causeur*, hâtru, chiar jovial.

Cine spune „patristică” și „Torino” spune implicit Giovanni Filoramo. L-am ascultat pentru prima oară, cu ani în urmă, la susținerea tezei lui Natale Spineto, despre corespondența lui Eliade, la Sorbona. Doi dintre membrii juriului s-au simțit datori să-l taxeze pe „antisemitul” Eliade în necunoștință de cauză (nu citiseră niciun text din jurnalistica interbelică a celui incriminat); Filoramo și-a mărturisit cu onestitate ignoranța asupra acestui aspect (deși, ca fost simpatizant comunist, ar fi putut face jocul colegilor săi) și s-a ocupat strict de raportul lui Eliade cu școala italiană de istorie a religiilor. Aceeași onestitate intelectuală am întâlnit-o în toate volumele și conferințele sale, care nu se opresc la creștinismul antic, ci ating profetismul medieval și gnoza contemporană. E un patrolog de o specie rară, care stăpânește

instrumentarul fenomenologiei religiilor și cultivă pasiunea comparativistă.

Jean-Noël Guinot este un mare director de instituție (un „capitalist“ în cel mai nobil sens al termenului), un *père de famille* model și un reputat specialist în tradiția antiohiană. De asemenea, el este unul dintre puținii savanți francezi vorbitori de italiană, care, în plus, știe să aprecieze la justa ei valoare (extraordinară!) patristica italiană.

Pe Lucian Turcescu, român ajuns profesor într-o universitate canadiană, l-am descoperit prin intermediul paginii lui personale de pe internet, unde i-am apreciat, alături de erudiție, simțul estetic și, nu în ultimul rând, zvâcnirile de patriotism românesc. Pe lângă studiile patristice mă interesează proiectul lui de teologie politică, în care încearcă să descurce izele atât de încurcate ale relației Stat-Biserică sub regimul comunist.

Pe mitropolitul Nicolae Corneanu l-am îndrăgit din prima clipă când m-a primit, deloc protocolar, în biroul său de la Timișoara. Am predat un an greaca veche la Universitatea din Orașul trandafirilor. Locuiam într-o cameră insalubră, în campusul studentesc, terorizat de gălăgie și ignorat de polițiștii cărora îmi îngăduiam să le duc reclamațiile. Decanul Facultății și rectorul Universității priveau cererile mele ca pe niște pretenții de copil răsfățat. Până la evadarea definitivă din Timișoara, Î.P.S. Nicolae a fost un sprijin esențial. Atunci, în plin conflict ortodoxo-greco-catolic, el a fost singurul care a retrocedat acestora din urmă nu doar bisericile convenite, dar și bibliotecile confiscate samavolnic după Decretul din 1948. Ulterior am colaborat intens la *Altarul Banatului*.

Nicolae Corneanu este ultimul nume important din pleiada de patrologi ai BOR, alături de Ioan G. Coman, Dumitru Stăniloae, Iustin Moisescu, Teodor M. Popescu, Dumitru Fecioru, Dumitru Bodogae.

Ysabel de Andia: o călugăriță de origine spaniolă, instalată în Franța, unde s-a specializat mai întâi în filozofie (l-a cunoscut pe Heidegger, despre care a și scris o carte), apoi în patristică, la Roma. A lucrat cu toți marii specialiști în domeniu din secolul XX, începând cu Antonio Orbe și terminând cu Enzo Bianchi și cardinalul Schmemmann. Monique Alexandre mi-a fost și de această dată intercesor, știind că Ysabel este pasionată de icoana ortodoxă, precum și de spiritualitatea isihastă. De la cina „ecumenică” din Montrouge, petrecută în toamna lui 1996, am rămas în legătură, numărul prietenilor comuni sporind continuu.

Marie-Hélène Congourdeau te cucerește în câteva secunde prin simplitatea întregii sale ființe. E atât de discretă, încât „prezența” ei devine încarnarea vie a termenului *tapeinophrosyne*. Niciun cuvânt repezit sau rostit gratuit, niciun gest nelocul lui. Este angajată trup și suflet în programul Editurii Migne, unde se ocupă cu realizarea și revizuirea traducerilor din greaca veche. Nu este doar patrolog, ci și bizantinolog, interesată de manifestările contemporane ale tradiției ortodoxe. Feblețea pentru ea vine și dintr-o pasiune comună: literatura. Marie-Hélène scrie roman, din dorința irepresibilă de a înțelege și altfel, pe cât e cu putință, experiența sacralui.

Pe Marius Cruceru l-am cunoscut la București, cu câteva luni înainte de plecarea mea în Occident (toamna

lui 1991). Mă căutase din partea lui Petru Creția cu rugămintea de a citi împreună Noul Testament, în greacă. L-am reîntâlnit, pastor și profesor de patristică, când demaram proiectul Septuaginta, la Colegiul Noua Europă. A făcut studii strălucite de greacă și latină și a publicat o teză temeinică despre *Augustin, un amator*. Destins, curtenitor, jovial, dar mai ales iubitor al Părinților, pe care-i apără cu pasiune inclusiv în fața propriilor săi coreligionari bapțiști. O frază din conversația cu el merită să devină apoftegmă, într-un posibil *Pateric* baptist: „Le spun adesea studenților: Dacă descoperi ceva cu totul și cu totul nou și neuzit într-un text din Scripturi și dacă ai ajuns la concluzia că interpretarea ta este o noutate absolută, după ce ai consultat tradiția interpretărilor asupra textului cu pricina, atunci primul drum pe care trebuie să îl faci este la psihiatru.“

* *

*

Semnificația obiectivă a acestui volum de *collationes* o prelungește într-o bună măsură pe cea subiectivă. Cartea rezumă un itinerar intelectual și spiritual de zece ani, prin diverse peisaje patristice europene. Dar acest traseu devine de interes public în măsura în care fiecare cititor potențial îi poate reparcurge etapele și intră în rezonanță cu povestea depănată de unul sau altul dintre protagoniști. Am urmărit în principal două piste: prezentarea patristicii actuale în diferite medii (Spania, Franța, Italia, Canada, România), cu escale prelungite asupra unor personalități de anvergură, precum Daniélou, Marrou, Orbe, Coman, Hamman, Bianchi, De

Lubac etc.; aprofundarea liniilor de gândire ale unor Părinți ai Bisericii (Irineu, Iustin, Teodoret al Cyrului, Grigore de Nyssa, Dionisie, Palama etc.), sau a unor teme alese în funcție de interlocutor: originile creștinismului alexandrin, apocrifele, mistica orientală, rugăciunea inimii, demonologia, ereziile, canonul etc. Nu în ultimul rând, am discutat chestiuni de metodologie, sau pur și simplu de „strategie” de lectură a textelor patristice.

În România, tranziția s-a instalat temeinic și în patrologie. Există, pe de o parte, o mișcare, firavă și improvizată, de reapropriere a Părinților după norme științifice, filologice și istorice, care nu exclud deloc impostsția spirituală sau teologică. E de la sine înțeles că nu se pot zidi suflete pe temelii precare. Mii de călugări au citit, de-a lungul vremii, un *Pateric* pestriț și inadecvat, devenit incomprehensibil pentru generațiile de acum. Strică oare să avem un *Pateric* tradus și editat corect, pe temelia căruia să ne clădim un suflet fără chinurile inutile ale traducerii din româna veche în româna nouă? Trebuie remarcate și reticențele încrâncenate față de această necesară înprospătare a aerului sfințitor din jur, reticențe care ne macină nervii și ne amărăsc viața. În Occident, abordarea științifică a unui text vechi, plecând de la consultarea manuscriselor și până la conturarea cu fidelitate și rigoare a mediului în care textul respectiv a fost produs, a devenit regulă. În Occident problemele sunt de altă natură. Uitând să se mai încline respectuos în fața conținutului propus de textul patristic, cercetătorul riscă să piardă cifra de înțelegere teologică și existențială.

Monique ALEXANDRE

O ISTORIE TRĂITĂ A PATRISTICII FRANCEZE

Monique Alexandre s-a născut la Marsilia, în 1932. Fostă elevă la prestigioasa École Normale Supérieure, a urmat secția de limbi clasice (Sorbona), unde i-a avut ca profesori, printre alții, pe H.-I. Marrou, Marguerite Harl, Pierre Hadot, Pierre Nautin și, într-un cadru informal, pe Jean Daniélou. Din 1989 până în 2001 a fost profesor de patristică greacă și literatură iudeo-elenistică la Paris IV Sorbona. Este una din cele mai apreciate specialiste în Filon din Alexandria, Grigore de Nyssa și Septuaginta. În 1988 a publicat un amplu comentariu la primele 5 capitole din Geneză, *Le commencement du livre. Genèse I-V: la version des LXX et sa réception*. Face parte din colectivul de traducători ai *Bibliei de la Alexandria*, pregătind *Cartea lui Daniel*. A publicat peste o sută de studii, articole și recenzii în cele mai importante reviste și culegeri internaționale. Marea sa vocație rămâne aceea de profesoară, înzestrată cu o enormă erudiție și cu o disponibilitate remarcabilă. Interviuul de mai jos a fost realizat în două etape, în aprilie 2000 și iunie 2001. În România i s-a tradus un volum de studii patristice, *Sabia de foc și heruvimii*, la editurile Symposion-Anastasia din București.

– Stimată doamnă Monique Alexandre, faceți parte dintr-o generație remarcabilă de patristicieni laici, generație ajunsă la deplină maturitate profesională în anii 1970–1980. Vă propun să încercați să schițați marile perioade ale patristicii moderne franceze, oprindu-vă mai cu seamă la anii 1940, care au marcat un revirement surprinzător.

– În trecut, Franța a cunoscut perioade de glorie a patristicii: epoca umanismului, secolele al XVII-lea și al XVIII-lea, prin istoricul jansenist Lenain de Tillemont (1637–1698) și prin editorii mauriști, secolul al XIX-lea, prin Patrologia Latină (1844–1855, 221 volume) și Greacă (1857–1866, 161 volume), începutul secolului al XX-lea, de pildă, prin colecția lansată, în plină criză modernistă, de Paul Lejay și Hippolyte Hemmer — *Textes et documents pour l'étude historique du christianisme* (1904–1912, 20 volume), sau mai târziu, *Histoire de la littérature grecque chrétienne*, a lui Aimé Puech, Paris, 1928–1930. Dar noul avânt al studiilor de patristică, pornit la mijlocul secolului al XX-lea, are un caracter aparte. Am asistat eu însămi la această reînnoire, în anii 1950. A o interpreta mi se pare însă greu. Istoricii încearcă să facă acest lucru într-un cadru mai vast (a se vedea *Histoire du Christianisme*, dir. J.M. Mayer, Ch. Pietri, A. Vauchez, M. Venard, 12, *Guerres mondiales et totalitarismes* (1914–1958), Paris, 1990, capitolul 2, „Courants de pensée, piété, apostolat”). *Le catholicisme* de Etienne Fouilloux și *Histoire de la France religieuse*, coord. J. Le Goff și R. Rémond, 4, *Société sécularisée et renouveau religieux (XXe siècle)*, Paris, 1992, capitolul 2, redactat tot de E. Fouilloux, „Fille aînée de l'Eglise” sau *Pays de mission* (1926–1958).